

FRI-2G.309-1-LL-01

A MODEL FOR PRACTICAL APPLICATION OF THE USAGE FOR DEFINITE AND INDEFINITE ARTICLE RULE IN THE 5TH GRADE ¹

Asst. Prof. Niya Peneva, PhD

Department of Bulgarian Language, Literature, History and Art
Faculty of Natural Sciences and Education
University of Ruse "Angel Kanchev"
Tel.: 0886 21 46 39
E-mail: ndoneva@uni-ruse.bg

Ventzislava Stankova

Tel.: 0898 74 46 26
E-mail: vencislavastankova83@gmail.com

Abstract: *The problems regarding the use of the definite and indefinite article for masculine nouns can be successfully overcome by searching for and proposing an individual approach by the teacher of the Bulgarian language, based on his/her professional and methodological training. The test tasks we propose are related to the specific learning content in the 5th grade curriculum.*

Keywords: *using the article with masculine nouns, errors in using the definite and indefinite article, test task models.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Като едно от най-сложните явления в граматиката на българския език не само от теоретична, но и от чисто практическа гледна точка, членуването на имената заслужава по-специално внимание.

Интересът ни към темата е провокиран от граматичните грешки, които масово се допускат при прилагането на правилото за членуване на имената от мъжки род в днешния динамичен технологизиран свят. Според нашите наблюдения съществуват известни пропуски в научната и специализираната проблематика, свързана с прилагането на правилото за членуване на имената от мъжки род в прогимназиален и гимназиален етап на обучение. Вероятно това довежда до грешки при овладяването на дискутираната граматична категория. Според нас проблемите за употребата на пълен и кратък определителен член при имената от мъжки род могат да бъдат успешно преодоляни чрез търсене и предлагане на собствен подход от преподавателя по български език, опиращ се на професионалната и методическата му подготовка.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Морфологичната категория определеност/неопределеност се определя като една от основните типологични особености на българския език.

Полезни и градивни са дискусиите за употребата на пълен/кратък член при имената от мъжки род, единствено число, защото в тях се открояват различни мнения, доводи и аргументи.

Както в миналото, така и днес правилото за различаването на пълен и кратък определителен член в българския правопис е обект на езиковедски спорове, които започват

¹ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 27 октомври 2023 г. в секция „Езикознание и литературознание“ с оригинално заглавие на български език: МОДЕЛ ЗА ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРАВИЛОТО ЗА УПОТРЕБА НА ПЪЛЕН/КРАТЪК ЧЛЕН В 5. КЛАС. Докладът отразява резултати от работата по проект 2023-МТФ-02, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.

още след кодифицирането на правилото през 1899 г. в „Упътване за всеобщо правописание“. Сред противниците на правилото за членуване на съществителните имена от м.р., ед.ч. са езиковеди като Беньо Цонев, Иван Куцаров, Михаил Виденов, Кирил Мирчев, Любомир Андрейчин и др. Те се обединяват около идеята, че правилото е изкуствено създадено, и е в противоречие с живата реч.

Беньо Цонев споделя: „... това правило няма научна основа, защото нито историята на езика, нито пък диалектологията го подкрепя – нито пък е тъй практично, за да се прилага лесно. То е, да го речем направо, едно произволно правило, произлязло напросто оттам, че се иска да се намери място за двете членни форми (*ътъ* и *а*), получили в нашия писмен език еднакво исторично право“. Неговата теза се гради върху факта, че нито един български диалект не е намерен досега, който да прави разлика между „член за прав и член за косвен падеж, както гласи обикновеното книжовно правило“.

Доста убедителен в своята позиция за употребата на пълен и кратък член е езиковедът Петър Пашов: „... Това правило е изцяло изкуствено и се основава на остарялото и неправилно схващане за съществуването на падежи в българския език – даже така е формулирано правилото в указа за правописа през 1945 г.: „в именителен падеж се пише -ът и -ят“. Ученият споделя, че грешките при членуването от началните класове до края на средното училище, че и по-късно, затрудняват пишещия, защото това правило е само правописно, но не и правоговорно.

Организираният научен форум от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (2009) по проблемите на правилото за членуване показва, че интересът към този езиков феномен е актуален и днес. Интересна е тезата на ректора на Пловдивския университет Иван Куцаров. Според него писането на пълен и кратък член е излишно и вредно за българския народ правило без никакъв смисъл. Разумно би било не да се премахне, а да се въведе само пълният член, за да може да се възстанови правилното произнасяне на звука „ъ“ в устната реч.

Ревностен защитник на пълния и краткия член в българския език е акад. Ал. Теодоров-Балан, който категорично заявява своята твърда позиция, че без прилагането на правилото езикът ни ще бъде ощетен.

Сред защитниците на правилото за членуване е проф. Владко Мурдаров: „Смятам, че правилото за употребата на пълния и непълния член трябва да продължава да съществува, защото то се отнася до твърде малкото случаи, когато се изисква известно замисляне при писане“. Като прави съпоставка за прилагането на правилото за членуване в писмената и устната реч, езиковедът подчертава значението на езиковата категория членуване за подобряване на езиковата култура на учениците.

В защита на пълен и кратък член се обявява и проф. Сергей Игнатов непосредствено след организираната от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ дискусия за мястото и ролята на правилото за членуване: „Като махнете пълния член, кой ще върши действие, това ще ми обясните ли – как ще го обозначаваме, ще го оцветяваме ли или нещо друго. Грамотността извежда човек в съвършено друго състояние, тя създава абсолютно друга картина и сега дори на децата да им е тежко, след това те ще разберат, че именно това нещо, та дори този пълен член понякога ги различава от останалите...“. Тогавашният министър на образованието изтъква още, че правилото е признак на една много висока степен на грамотност и учителят трябва да намери начин да предаде в учебния час тази очевидно сложна материя.

Основните твърдения на „противниците“ и „защитниците“ на правилото за членуване с пълен и кратък член са в няколко посоки: правилото е напълно изкуствено и няма научна и практическа стойност; споделят се мнения в българския книжовен език да се приемат и двата члена, напълно еднакви по значение и употреба, или да остане само пълният член; правилото е в пълно противоречие с неговия аналитичен строеж, защото се основава на остарялото и неправилно схващане за съществуването на падежи в българския език; правилото отразява

историческото развитие на българския език, откроява се в редица текстове от различни периоди и е белег, който отличава езика ни от останалите славянски езици.

Разглеждайки проблемите, свързани с историята на категорията членуване, кодификацията на членуването с пълен и кратък член на имената от мъжки род и дискусиите около употребата на пълен/кратък член, установяваме, че езиковедските интерпретации, свързани с категорията определеност, се опират на задълбочени наблюдения върху езиковите явления в различните периоди от развитието на българския език. Смятаме, че правилото за употребата на пълния и краткия член трябва да продължи да съществува, защото е част от кодифицираните езикови правила в българския език, чието усвояване и прилагане води до висока езикова култура.

Наблюденията и анализът на урочните единици по класове, свързани с членуването на имената от мъжки род, и констатираните недостатъци ни дават основания да търсим и предложим надежден модел за задълбочено усвояване на категорията членуване.

Лингвистичната информация, подчинена на дискутираната категория, е най-добре да се изяснява посредством приложно-практическият принцип. За целта в уроците трябва да преобладават задачи, с помощта на които учениците да се включат максимално активно в усвояването на учебното съдържание. Изходният текст дава възможност на учениците чрез поредица от задачи да проверят знанията и уменията си за граматическата категория членуване на имената от мъжки род в зависимост от службата им в изречението. Използвайки възможностите на текстовете описание, повествование и разсъждение, с които учениците ежедневно си служат в работата и по други учебни предмети, учителят може да предложи модел за практическо прилагане на правилото за пълен/кратък член чрез езикови задачи. По този начин се осъществява и взаимодействие между учебните дисциплини български език и литература, география и икономика, история и цивилизация, биология и здравно образование. Обучението придобива интердисциплинарен и многообразен облик, като се ангажира трайно вниманието и заинтересоваността на учениците.

След въвеждащия текст учителят трябва да предложи стройна система от езикови задачи, свързани с преодоляване на проблемите за членуването. Необходимо е да бъдат изведени и алгоритми, които улесняват решаването на практическите задачи.

В 5. клас при изучаването на темите за членуването могат да бъдат включени разнотипни езикови задачи, които са подчинени на усъвършенстване на знанията и уменията на обучаваните. Изучаването на граматичните норми има ключова роля за опознаване на езика и неговите богати словообразователни възможности, а прилагането на правилата за членуване води до подобряване на нормативната правилност на устния и писмения езиков изказ. Ученикът осъзнава критериите за правилно и неправилно, към които трябва да се стреми с цел контрол и самоконтрол, когато избира езикови средства и при оценяване на резултатите от тяхната употреба.

Държавните образователни изисквания за средното училище, освен съдържанието на учебната програма, включват и идеи за проверка и оценка на знанията и уменията на учениците чрез тестове. За да се реализират тези идеи в пряката ежедневна работа на учителя по български език, важно място заемат и учителските езикови задачи и тестове с обучаваща и контролираща функция.

Като педагогическо средство тестът предлага широки възможности за извличането на обратна информация за учебния процес, също и за постиженията и слабостите в езиковата подготовка на учениците.

Решаването на тест поставя учениците в еднакви условия: времето за решаването е еднакво за всички, броят на задачите и учебното съдържание, което обхващат – също, и не на последно място – еднакъв е начинът на оценяване.

Не бива да се пропуска и фактът, че чрез теста, в зависимост от начина на неговото конструиране и от целите, които той следва, може да бъде проверена степента на усвояване на учебния материал, обхващаш както един урок, така и цял курс на обучение, свързан с членуването на съществителни имена от м. р. ед. ч.

Въпросът за пътя на създаване на дидактически тест по български език и за обработване на резултатите от апробирането му е от изключително значение за оптималното му функциониране. Нашият опит показва, че е по-успешно да се изготвят тестови задачи, базирани върху конкретно учебно съдържание, отговарящи на предварително поставени цели. Тяхното решаване дава възможност да се направят изводи за езиковата подготовка на учениците и респективно за проведената работа с тях в часовете по български език.

Предложените от нас тестови задачи са свързани с конкретното учебно съдържание в 5. клас – изучаването и прилагането на граматичната норма. Също проверяват и теоретическите, и практическите умения. Те са насочени към проверка най-вече на степента, в която учениците са усвоили получените знания за членуването с пълен и кратък определителен член: познаване и прилагане на езиковите правила, свързани с членуването с пълен и кратък член както на думите в изречението, така и в свързан текст. Задачите, с които се проверява граматичната култура, проверяват прилагането на такива правила за членуването, по отношение на които днешната речева практика на българина е необосновано разколебана. Нашето предложение за използване на възможностите на обучаващите и контролиращите тестови задачи за 5. клас е следното:

Прочетете текста и изпълнете задачите към него:

Интересна птица е рибоядът, защото прелита не от север на юг, а от запад на изток, от Атлантическия океан през Средиземно към Черно море. Роднина е с пеликаните, но се различава от тях по външния си вид.

Рибоядите са превъзходни летци. Те могат дълго време да се реят във въздуха. Другата им стихия е водата. При храненето рибоядите се гмуркат от 30-40 метра височина.

Особено приспособление предпазва птицата от силния удар с водата. Гмурналия се дълбоко рибояд много добре вижда рибата на фона на ярката сребриста морска повърхност и атакува плячката отдолу.

Много рядко отделни индивиди се озовават в Черно море. Край българският бряг рибояд е бил забелязан за последен път в Бургаския залив през 1969 година.

1. В колонка извадете членуваните съществителни и прилагателни имена от мъжки род и направете проверка на членуването им с пълен или кратък определителен член:

2. Коя е неправилно членуваната дума в първото изречение от текста? Запишете правилната ѝ форма на празния ред.

.....

3. Каква част на изречението е членувана неправилно в подчертаното изречение от текста?

- А) подлог*
- Б) съгласувано определение*
- В) пряко допълнение*
- Г) обстоятелствено пояснение*

4. Препишете последното изречение от текста, като поправите допуснатата грешка при членуването.

.....

5. Направете сбит преразказ на текста. В колонка извадете членуваните думи от мъжки род. Направете проверка на всяка една от тях, като заместите с местоимението той/него.

6. Препишете текста, като членувате правилно думите в скоби с пълен или кратък определителен член.

Гърците вярват, че (свет...) е населяван от великани, наречени титани. (Техни...) владетел Кронос сваля баща си Уран от (трон...) по заръка на майка си Гея. Така Кронос става владетел на титаните. Той поглъща децата си живи, за да не го свалят от (трон...), както той постъпва с баща си. (Син...) му Зевс обаче се спасява, като майка му Рея дава на Кронос да погълне камък вместо детето. Зевс израства скрит от Кронос на остров Крит. Когато възмъжава, той се опълчва срещу баща си и го сваля от (трон...).

7. Попълнете празните места с формите на определителния член за мъжки род единствено число (-ът / -а, -ят / -я).

- А) Чакаме с нетърпение нови.... ученик.
- Б) Учител... изпитва ученик... на дъската.
- В) Ученик... отвори учебник... на страница 56 и зададе въпрос на учител...
- Г) Директор... влезе в учебни... час.
- Д) Ученик... поздрави директор...
- Е) Пергел... го взе Емил, а молив... Асен.
- Ж) Емил взе пергел..., а Асен – молив...
- З) Пациент... трябваше да изчака лекар...
- И) Лекар... прегледа пациент...

8. Редактирайте текста, като отстраните допуснатите правописни и граматични грешки.

Песента е неодолима част от животът на човека. В нея се проявяват претставите му за добро и зло, за красиво и грозно, за надежда и страдание. Тя е делника и празника на човека. Изтъкнати изследователи отдавна са забелязали, че народните песни на отделните народи имат много общи черти.

9. В кое от изреченията са допуснати две граматични грешки, свързани с членуването?

- А) Никотина лесно се разтваря във вода.
- Б) В тютюневият дим се съдържат силни кръвни и белодробни отрови.
- В) Никотина разрушава зъбният емайл, зъбите се развалят и пожълтяват.
- Г) В нито едно от посочените.

10. Препишете изречението, като поправите допуснатите грешки в членуването.

Родени от въображението на анонимен разказвач, вълшебните приказки отразяват желанието на всеки народ и на всеки отделен човек да бъде променен света, живота да стане по-красив, по-добър.

.....

11. Коя дума в изречението *С надеждата силният си пробива път, а слабия се самонаранява* не е членувана правилно? Запишете правилната ѝ форма на празния ред. Каква служба изпълнява думата в изречението?

.....

12. В кое изречение няма грешка в членуването на съществителните имена?

- А) Люляка изпълни дворът с нежното си ухание.
- Б) Погледа на мъжът беше строг и студен.
- В) В деня на сватбата не дошъл само младоженецът.
- Г) В нито едно от посочените.

13. Препишете изречението, в което е допусната граматична грешка, като членувате правилно. Направете проверка, като заместите с подходящото местоимение.

А) Според народното поверие, когато слънцето не е на небето, то отива да свети на подземният свят.

Б) Според народната вяра слънцето и месецът стоят заедно на трапезата на Бога.

В) С движението на слънцето се обяснява увеличаването и намаляването на деня и смяната на годишните времена.

Г) Огънят, който се пали на Сирни Заговезни, е вид слънчева магия.

.....

14. Членувайте правилно думите с пълен или кратък определителен член.

Ученик... преписа задачата от учебник.... – Аз поканих учител...на тържеството. – Втори... настигаха първи.... – Те взеха учебник... – Сития.... на гладни... не вярва. – Петър играе с приятелите си на двор... – Автомобил... ни се развали. – Той отиде при отличник... – Двама се карат, трети... печели. – И петимата отидоха при директор... – Болните чакаха пред кабинет... на лекар....

15. Групирайте в таблицата думите, с които са изразени подлозите в изреченията от задача 14.

<i>Съществителни имена</i>	<i>Местоимения</i>	<i>Прилагателни имена</i>	<i>Числителни имена</i>

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложените езикови модели и задачи за 5. клас налагат следните по-важни изводи и заключения:

- Посредством задачите учениците придобиват знания и умения за разпознаване на граматичните грешки в речевата практика, както и за тяхното редактиране.

- Учениците от 5. клас трябва да възприемат решаването на тестови задачи, свързани със спазването на правилата за членуване с пълен и кратък определителен член, не като задължение, а като ключ за подобряване на нормативната правилност на собствения устен и писмен езиков изказ.

- Езиковите понятия се изясняват на практическа основа както чрез задачите за упражнение, така и чрез решаване на тестови задачи.

- Част от тестовите задачи са резултат от лингвистичната информация за езиковата категория членуване, която съдържат изходните текстове.

- Учениците осмислят критериите за правилно и неправилно членуване, като упражняват контрол и самоконтрол при спазването на граматичните правила и норми.

- Открито е структурата на урока, подчинен на проблематиката за членуването, което прави ученика мислещ и действаща личност.

- Прави се опит за очертаване на стратегия, която да доведе до подобряване на усета и подготовката на ученика за по-пълноценно общуване чрез обогатяване на неговия езиков изказ.

REFERENCES

Dimchev, D., 1991. Bulgarian language education as a system. Sofia. *(Оригинално заглавие: Димчев, К. Обучението по български език като система, С., 1991, с. 145.)*

Kabasanov, St. 1979. Methods of Bulgarian language education. Sofia. *(Оригинално заглавие: Кабасанов, Ст. Методика на обучението по български език. С, 1979.)*

Pashov, P., 1999. Bulgarian grammar. Sofia: Hermes. (*Оригинално заглавие:* Пашов П. Българска граматика., изд. Хермес, 1999.)

The game as an interactive educational method. In:

<https://www.institute-hr.com/%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D0%BD-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D1%83/>

The minister of education against the decline of the article in Bulgarian language. In: <https://unustamatubg.wordpress.com/2012/05/06/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0-%D0%B1%D0%B3/>

The rector of Plovdiv University: The rule for the article in the Bulgarian language is violence over Bulgarian people. In: <https://dariknews.bg/regioni/plovdiv/rektoryt-na-pu-praviloto-za-pylniq-chlen-e-izdevatelstvo-nad-bylgarskiq-narod-445546>